

KUR'AN-I KERİM'İN ZAZACA TERCÜMELERİ

İsmail Söylemez*

Öz

Zazaca Anadolu'nun kadim dillerinden birisi olup günümüzde Türkiye'de konuşulmakta olan üçüncü büyük dildir. Zazalar, tarih boyunca Müslüman bir halk olarak bilinmektedir. Selçukludan, Osmanlıdan bu yana Zazaca coğrafyasında klasik şark medrese geleneği yaygın olarak varlığını sürdürmüştür. Bu medreselerde çok sayıda alim yetişmiş ve coğrafyanın farklı noktalarında irşad faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Zazaca coğrafyasındaki medreseler aynı zamanda bölgenin temel tahsil ihtiyacını karşılayan eğitim kurumları olarak da görev ifa etmiştir. Bu medrese geleneğinde yetişen alimler irşad faaliyetlerini yürütmek için referans olarak İslam'ın temel metinlerine ihtiyaç duymuşlardır. Alimlerin ders halkalarında, vaaz kürsülerinde ve nasihat ortamlarında en çok ihtiyaç duydukları referans kaynağı da doğal olarak Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim olmuştur. Kur'an-ı Kerimin Zazaca tercümesinin olmaması İslamî akideyi ve ameli prensipleri anlatırken alimleri oldukça yormuştur. Anılan ihtiyaca binaen ilk dönemlerde vaaz kürsülerinde, ders halkalarında veya hutbelerde sözlü olarak ayet tercümeleri yapılmış bu şekilde ilahî mesaj cemaate ulaştırılmaya çalışılmıştır. Zazaca ilk dini metinler olan mevlitlerde sınırlı sayıda ayet tercümeleri yer almıştır. Yine Zazaca klasik edebiyat ürünleri içinde iktibas şeklinde ayet tercümelerine yer verilmiştir. Öte yandan kaleme alınan fıkıhname, akaidname, siyer, beyatname gibi dini metinlerde de ayet tercümelerine yer verilmiştir. Ancak daha sonra bununla yetinmeyen bazı alimler Kur'an-ı Kerim'i bir bütün olarak Zazacaya tercüme etmeye çalışmışlardır. Klasik dönemde iki Deylemice Kur'an-ı Kerim tercümesi tespit edilmiştir. Deylemice çevirilerin Zazacaya ciddi bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Ancak günümüz Zazacasıyla bu klasik tercümelerin arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde tahlil edilebilmesi için anılan metinlerin günümüz tercümeleriyle dil açısından karşılaştırılması ve üzerinde daha yoğun çalışmaların yapılması önem taşımaktadır. Günümüzde Cumhuriyet döneminde dört Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümesi bulunmaktadır. Mala Mihemmede Hezani tarafından tercüme edilen ve Diyarbakır'da yayımlanan Tefsirê Roşnayı bî Zazaki, Feqî Çolig tarafından tercüme edilen ve İstanbul'da yayımlanan Tefsirê Quronê Kerim Zazaki, İbrahim Dağılma tarafından tercüme edilen, ilk Zazaca tefsir denemesi olarak değerlendirilen ve İstanbul'da yayımlanan Tefsirê Sureyanê Kılman (2020) ve Roşan Lezgin tarafından tercüme edilen ve Diyarbakır'da yayımlanan Quranê Kerim bî Zazaki yayımlanan mealler olarak ön plana çıkarılan tercümesi tamamlanmış ancak henüz yayımlanmamış Zazaca meal çalışmalarının olduğu da bilinmektedir. Öte yandan çeşitli mecralarda yayımlanmış münferit ayet/sure tercümeleri de Zazaca Kur'an tercümelerine duyulan ihtiyaç ve iştiyaka örnek olması ve literatür bilgisi olması hasebiyle bu çalışmada değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Eldeki çalışmada Kur'an-ı Kerim'in tarihî süreçteki klasik ve modern Zazaca tercümeleri değerlendirilecek ve tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, Deylemice, Kur'an-ı Kerim, Meal, Tefsir.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı, Ankara/Türkiye, ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>, e-posta: isoylmez@ankara.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7000-3686>

Makale Bilgileri

Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 15.01.2026

Kabul Tarihi: 27.04.2026

Yayın Tarihi: 25.06.2026

Hakem Sayısı: İki Dış Hakem

Finansman: Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Beyan: Bu çalışma herhangi bir tez ya da sempozyum bildirisi esas alınarak hazırlanmamış özgün bir çalışmadır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir

Lisans: CC BY-NC 4.0

DOI: [10.32330/nusha.1864155](https://doi.org/10.32330/nusha.1864155)

Atf Bilgisi: Söylemez, İ. (2026). Kur'an-ı Kerim'in Zazaca Tercümeleri. Nüsha, 26(62), 52-80.

Zazaki Translations of The Qur'an

İsmail Söylemez*

Abstract

Zazaki is one of the ancient languages of Anatolia and is currently the third most widely spoken language in Turkey. The Zazas have historically been known as a Muslim people. Since the Seljuk and Ottoman periods, the classical Eastern madrasa tradition has continued to exist widely in the Zaza-speaking region. Many scholars were educated in these madrasas and engaged in guidance activities in different parts of the region. The madrasas in the Zaza-speaking region also served as educational institutions that met the basic educational needs of the region. The scholars trained in this madrasa tradition needed the fundamental texts of Islam as references to carry out their guidance activities. Naturally, the most needed reference source for scholars in their study circles, pulpit sermons, and counseling sessions was the Holy Quran, the sacred book of Muslims. The lack of a Zazaki translation of the Holy Quran greatly exhausted the scholars when explaining Islamic creed and practical principles. Based on this need, in the early days, verse translations were made orally in sermons, study circles, or sermons, and in this way, the divine message was conveyed to the congregation. Two Deylemi translations of the Qur'an have been identified from the classical period. It is evident that the Deylemi translations have a significant relationship with Zazaki. However, in order to properly analyze the relationship between these classical translations and modern Zazaki, it is important to compare the aforementioned texts with modern translations in terms of language and to conduct more intensive studies on them. Today, there are four Zazaki translations of the Qur'an from the Republican period. *Tefsirê Roşnayı bı Zazaki*, translated by Mala Mihemmede Hezani and published in Diyarbakır; *Tefsirê Quronê Kerim Zazaki*, translated by Feqi Çolig and published in Istanbul; *Tefsirê Sureyanê Kılman* (2020), translated by İbrahim Dağılma and published in Istanbul, considered the first attempt at a Zazaki exegesis; and *Quranê Kerim bı Zazaki*, translated by Roşan Lezgin and published in Diyarbakır, and *Quranê Kerim bı Zazaki*, translated by Roşan Lezgin and published in Diyarbakır, stand out as translations, while it is also known that there are Zazaki translations that have been completed but not yet published. On the other hand, individual verse/sura translations published in various media will also be evaluated in this study as examples of the need and desire for Zazaki Quran translations and as background information. This study will evaluate and introduce the classical and modern Zazaki translations of the Holy Quran throughout history.

53

Keywords: Zazaki, Deylemi, Holy Quran, Translation, Exegesis.

* Associate Professor, Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Persian Language and Literature, Ankara/Türkiye, ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>, e-mail: isoylmez@ankara.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7000-3686>

Article Info

Type: Research article

Date Submitted: 15.01.2026 Date Accepted: 27.04.2026 Date Published: 25.06.2026

Reviewers: Two External

Grant Support: No funds, grants, or other support was received.

Grant Support: No funds, grants, or other support was received.

Ethical Statement: This study is an original study that was not prepared based on any thesis or symposium paper.

Conflicts of Interest: No conflict of interest declared

Licence: CC BY-NC 4.0

DOI: [10.32330/nusha.1864155](https://doi.org/10.32330/nusha.1864155)

Citation Information: Söylemez, İ. (2026). Kur'an-ı Kerim'in Zazaca Tercümelere. Nüşa, 26(62), 52-80.

İlk Zazaca Kur'an-ı Kerim Tercümelere

İlk Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümesi 2009 tarihinde mi yapıldı yoksa 1200'lü yıllarda mı yapıldı? Deylemice klasik Zazaca sayılabilir mi, Deylemice mealler ilk dönem Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümelere olarak kabul edilebilir mi? Bu çalışmada bu sorunun cevabı da ilk defa tartışmaya açılmaktadır. Şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla klasik dönemde hicrî 7. asırda Deylemice yapılmış iki Kur'an-ı Kerim tercümesi bulunmaktadır. Anılan iki tercüme yakın dönemde tespit edilen birkaç nüshası üzerinden tahkik edilerek yayımlanmıştır. Elde bulunan Zazaca Kur'an tercümelere ise yakın dönemde yapılmış tercümelere dir. İlk tercüme 2009 tarihine aittir. Zazaca kaleme alındığı bilinen ilk eser de Ehedê Xasi tarafından 1892 yılında telif edilen Mewidê Nebi isimli Zazaca mevlit eseridir. Eserin oldukça yetkin bir Zazacayla kaleme alınmış olmasından hareketle ondan önce de mutlaka Zazaca eserlerin yazılmış olduğu, Zazacanın edebî ifade gücünün bu vesileyle gelişmiş olduğu, Xasi'nin bu yazılı tecrübeden istifade ettiği¹ söylene de elimizde bu yorumu destekleyecek herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak Xasi'nin kullandığı Zazacanın yetkinliği hakikatten bu durumu düşündürmektedir. Nitekim bazı iddialara göre Zazaca, kadim İrânî dillerden Deylemice'nin ardılı bir dil olarak değerlendirilmelidir.² Günümüzde bir kısım Zaza coğrafyasında dil için kullanılan *Dımilki/Dımilice* isminin de *Deylemice* ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu iddia halk arasında Zazalara verilen *Dımil* adını *Deylem* ile ve *Dımili/Dımilki* adını da *Deylemi* adıyla ile ilişkilendirir. Buna göre *Deylemice'nin* ardılı bugünkü *Dımilicedir*. Eğer bu iddia doğru kabul edilirse Zazacanın yazılı tarihini de hicrî 7. asra (miladi 13. asır) kadar götürmek mümkün olabilecektir. O zaman Xasi'nin kullandığı yetkin Zazacanın arka plandaki yazım tecrübesine dair de bir kapı aralanmış olacaktır. Bu itibarla bu çalışmada Zazacanın öncülü kabul edilmesi hasebiyle tarihî süreçte kaleme alınmış ilk iki *Deylemice Kur'an tercümesi* de ilk Zazaca Kur'an tercümelere bahsine dahil edilmiştir.

1. Kur'an-ı Kerim'in İsimsiz Bir Deylemice Tercümesi

Eserin yazma nüshası İrân'ın Meşhed şehrinde bulunan Astan-i Qods-i Rezevi Arşiv Merkezi Kütüphanesinde 4975 numarada kayıtlıdır. Nüshanın istinsah tarihi hicrî 7. asır olarak tahmin edilmiştir. Nüsha 250 sayfadan oluşmakta ve her sayfada 8 satır orijinal metin ve 8 satır tercüme yer almaktadır. Nüshanın son birkaç sayfası hariç geri kalan kısmı okunabilecek durumdadır. Metin Enbiya suresinin son ayetinin *بسمعون لا* kısmıyla başlamaktadır. Tercümesine *neâşnaweni* kelimesi eklenmiştir. *Onlar işitmezler* anlamındaki bu kelime günümüz Zazacasında da aynı şekilde kullanılmaktadır. Murselat suresi

48. ayet olan *و اذا قيل لهم* ile sona ermektedir. Bu kısmın tercümesi okunmamaktadır. Eser kelime kelime satır arası şeklinde tercüme edilmiştir. Bu tercüme *Tefsir-i Deylemi* olarak bilinen Ebu'l-Fezl b. Şehrdevir'in tercümesine çok benzemektedir ve iki metin arasında ciddi ortaklıklar bulunmaktadır. Metinde mütercim veya müstensih ve tercüme veya istinsah bölgesi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.³ Ancak dil özellikleri ve Şehrdevir'in tercümesine benzerliğinden hareketle Deylem bölgesinde telif edildiğini söylemek mümkündür.

2. Tefsirê Kitabullah, Ebulfezl b. Şehrdevir Deylemî Tercümesi

Tefsirê Kitabullah, Ebulfezl b. Şehrdevir Deylemî tarafından hicrî 8. asırda kaleme alınmış ve Muhammed İmadi Haeri tarafından hş. 1388 yılında tahkik edilerek Tahran'da yayımlanmıştır. İki ciltten oluşan eserin ilk cildinin yazma nüshası İslamî Şura Meclisi Kütüphanesinde 12278 numarada kayıtlıdır. Eserin ikinci cildi de aynı kütüphanede 17982 numarada kayıtlıdır. Eserin bir nüshası Necef'te muhafaza edilirken bir yazma nüshası da Türkiye'de Manisa İl Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır. Manisa nüshası Deylem bölgesinde Sengerpoşt köyünde Fakih Muhammed Telcanî'nin medresesinde istinsah edilmiştir. Nitekim bu eserin telif tarihi Manisa nüshası üzerinden tespit edilebilmiştir. Birinci cilt, Fatiha suresinden Kehf suresine kadar olan kısmı, ikinci cilt de Meryem suresinden Nas suresine kadar olan kısmı içermektedir. Bazı kaynaklarda eserin Zeydî alimlerden geriye kalan nadir eserlerden biri olduğu söylene de bu konuya şüpheyle yaklaşan eserler de vardır. Eser Keşşaf, Beyzavi ve Nasır Kebir tefsiri gibi başka kaynaklardan istifade edilerek kaleme alınmıştır. Müfessir, Zeydî ve Mutezilî alimlere çokça atıfta bulunmuştur. Bölge alimleri ilk dönemlerde eserlerini Arapça kaleme almışlardır. Daha sonraki eserlerinde Arapçanın yanı sıra yerel dillerini de kullanmışlardır. Bu bölge dillerinden Deylemice ve Gilekce meşhurdur. Elimizdeki eser de Arapça ve Deylemice dillerinde iki dilli olarak telif edilmiştir. Satır arası bir tercüme olan eserin birinci dili Arapçadır. Ayetler önce Arapça tefsir edilmiş ardından Deylemice açıklanmıştır. Ancak Deylemice tercüme tam değildir, daha çok kelimelerin anlamlarının yazılması şeklindedir. Bir rivayete göre bu Deylemice açıklamalar daha sonra tefsiri okuyan talebeler tarafından eklenmiştir. Eserin meclis nüshası, Molla Hacı b. Fakih Muhammed b. Nemaver Miyandehi için h. 890 tarihinde istinsah edilmiştir.⁴

Deylemice (Dımilice) Ayet Çevirisi Örnekleri

Günümüz Zazacasıyla kıyaslanabilmesi için eserdeki bazı Deylemice ayet çevirilerini buraya almakta fayda vardır. Ancak bu çevirinin kelime kadrosu ve cümle dizilişi ilk bakışta Zazacayı andırır da pek yakın olmadığı da

görülebilmektedir. Buraya alınan örnek çeviri cümleler Sadeki ile Poştard'ın makalesinden alınmıştır. Farsça konuşan ve Farsça bilen yazarların yerel dil konuşurlarından destek alarak transkribe ettikleri cümlelerin ne derece doğru transkribe edildiği hususu da şüphelidir. Bazı teorilere göre Zazacanın öncülü olduğu söylenen Deylemice ile ardılı Zazaca arasında altı asırlık bir süreçte bu kadar fark oluşması da kuvvetle muhtemeldir. Aşağıya alınan çeviri örneklerinin günümüz Zazacasıyla bu itibarla kıyaslanması isabetli olacaktır.

Tu ve şuna dun..... eni meşrekun heristeren (Bakara 96), *Emâ donim tı dım ha asemun kédna bêtelebê hehvîlê qeble* (Bakara 144), *Eşun dım ha tı qeble nekenen* (Bakara 145), *Hiç nefsa ella beendazeyê tuneşê xiş* (Bakara 286), *Tı hemun bu kê mı risalete bevecari min xu dunem kê veşun çê vaya keden* (Ali İmran 20), *Veşuna rahê behêşt nenêmare behiç hal. Ellah rahê dezex benemare* (Nisa 169-167), *Munezzeh un xeyavendi kê bê şu baberde xuyi bende rê* (İsra 1), *Oşuna terseneş bekên bêrucê peşimuni unga kê hesab vaberdecên bênaduni daren alyewm beres nedarên fiddunya* (Meryem 39), *Emâ bedaim İbrahim veledêhi İshaq peser bu o yaqub peserza emâ bakedım hemahe peyumber* (Meryem 49), *İncô beêstin men beşuem ta bu kê bê şuma ca aorem ateşipare men beşem ta bu ke ateşipare ya bundehem veşea in ateş* (Taha 10), *Naomi bu un kes kê deru hasecê* (Taha 61), *Ta çê vadaştê un vex kê to ewşuna dı bavireh bu to mı per nekêti bêmenê ca numai mı farmone hârûn get ey mı marê peser to hemegir ê mı riş* (Taha 92-93), *Men ver şema acumle gevahunem* (Enbiya 56), *Bêtersên kê zamilerzêyê qiyometê vozorg çiyê* (Hacc 1), *Gemon berê vera bı hemi şek keniya* (Humeze 3), *Şıma çibe pikerdari kunin kê İbrahim ver dine yahud bu ya ver dine nesara ina şek deniye kê Êbrahim ver dinê heq bu* (Ali İmran 65), *Der hemin mewqef hesab bêêstin ta begein kê şıma in esnama bê çê vech perestime* (Yunus 28), *Un kê bê te ca nêyomayi yeni men dunem un kê te nedani eher kes kê bê xelaf xuya rê perestê xuya vey rê ezab bêkenê* (Meryem 43), *Bê qewlê diyer getenê kê nezer bin el-Hares peyumberê gete kê te şeqi kê dine piyerenê xiştenê bêheşti awu yekiciyê xuni ow guni kê in dine le 'netê xuya ver uşun ba pes xuya teala uşunê redê kerd peyumberê delehei kerdaget kê* (Taha 2)

Mütercim Ebulfezl b. Şehrdevir Deylemî

Eserin mütercimi Ebulfezl Deylemî'nin tam adı, Ebulfezl b. Şehrdevir b. Behaaddin Yusuf olan Ebulfezl b. Şehrdevir Deylemî, hicrî 8. asrın sonlarında İran'ın kuzeyinde yer alan Deylem bölgesinde yaşamış Zeydî bir alimdir. Ancak bazı kaynaklar Şafîilerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgede yaşayan Deylemî'nin Zeydiliğine şüphe ile yaklaşmışlardır. Nitekim aynı kaynaklar müfessirin amelî olarak Şafîî olabileceğini de ifade etmişlerdir. Deylemî'nin

kendisinin yanı sıra, kardeşi, babası ve dedesi de Deylem ve Gilan bölgesinin önemli alimlerindedir.⁵

Modern Dönemde Zazaca Dinî Yayınlar

İslam kültür ve medeniyeti havzasında bulunan ve Müslüman toplumlar tarafından konuşulan bütün dillerde olduğu gibi Zazacanın da ilk metinleri manzum ve dinî metinlerdir. Zazacanın elimizde bulunan ilk matbu metni Lice Müftüsü Molla Ahmed-i Xasi tarafından Osmanlı döneminde kaleme alınan ve yayımlanan *Mevlid-i Şeriftir*. İkinci eser de Siverek Müftüsü Molla Osman Efendi tarafından kaleme alınmış ve yayımlanmıştır. Ardından Şeyh Selahaddin'in Zazaca olarak kaleme aldığı *Nakşibendi Tarikatı Beyanatmesi*, sonrasında çeşitli *mevlitler*, *akaidnameler*, *fıkıhnameler*, *kırk hadisler* ve *siyerlerin* yazılarak yayımlandığı bilinmektedir. Bu metinler hem alimlerin irşad faaliyetlerinde, vaaz ve nasihatlerde malzeme olarak kullanılmış hem de Zazaca edebiyatın gelişip yayılmasında önemli bir rol ifa etmişlerdir. Öte yandan bu eserlerin klasik şark medreselerinde ders materyali olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

Modern Dönemdeki İlk Zazaca Kur'an-ı Kerim Tercümeleri

Müslüman bir toplum olan Zazaların ibadet dili bütün Müslüman toplumlarda olduğu üzere Arapça iken yine bütün Müslüman toplumlarda olduğu gibi dua dili anadili olan Zazacadır. Toplumun önderleri konumundaki alimler ilk dönemlerde ders halkalarında, hutbe ve vaazlarında delil olarak kullanmak istedikleri ayet-i kerimeleri sözlü olarak tercüme etmek suretiyle halka aktarmışlardır. Daha sonra bir yandan halktan gelen talepler ve bir yandan da bununla yetinmeyen alimler müstakil Kur'an-ı Kerim tercümelerine ihtiyaç duymuşlardır. İslam'ı topluma doğru bir şekilde anlatabilmek, ilahî mesajı doğrudan Zazaca dışında bir dil bilmeyen halka ulaştırmak isteyen alimler Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmeye girişmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'in ilk Zazaca yazılı tercümelerinin çeşitli dergilerde yer alan münferit ayet veya sure tercümeleri veya Zazaca klasik eserlerde yer alan iktibasî veya delil hükmündeki ayet çevirileri şeklinde olmuştur. Fakat müstakil Zazaca mealler çok geç bir dönemde ancak yayımlanabilmiştir.

Zazaca olarak bugüne kadar 4 adet Kur'an-ı Kerim tercümesinin yayımlandığı, bunlardan üçünün tam metin olduğu birinin de kısa surelerin tercümesinden yahut tefsirinden oluştuğu görülmektedir. Bu eserler sırasıyla, Feqi Çolig (Bilal Durgun) tarafından tercüme edilen *Tefsirê Qur'onê Kerim Zazaki* (2014), Mela Mehemedê Hezani (Mehmet Şanlı) tarafından tercüme edilen *Tefsirê Roşnayı* (2016) ve Roşan Lezgin (Ziya Okçu) tarafından tercüme

edilen *Mealê Kırdi: Quranê Kerim Bı Zazaki* (2022) şeklindedir. İbrahim Dağılma tarafından tercüme edilen *Tefsirê Sureyanê Kılman* (2020) ise müellifin kendi ifadesiyle tam meal olmayıp kısa sürelerin tercümesinden ve tefsirinden ibarettir.

Klasik Zaza Edebiyatındaki Ayet Tercümeleri

Zazaca klasik edebiyat ürünlerinde bütün İslam edebiyatlarında adet olduğu üzere yaygın bir şekilde manzum eserlerde ayet ve hadis iktibaslarına rastlanmaktadır. Bu iktibaslar çoğunlukla metnin bağlam ve akışına göre duyulan ihtiyaç üzerine istidlal amacıyla seçilen ayetlerin tam metin olarak, kısmen veya mana itibarıyla gerçekleştirilmiştir.

Modern Zazacanın eldeki en eski yazılı metni olan Müftü Molla Ehmedê Xasi'nin⁶ 1899 yılında yayımlanmış olan *Mevlidê Nebi* isimli mevlit eserinde iktibas şeklinde ayet-i kerime tercümelerine yer verildiği görülmektedir: *Kerdo, vato ya Muhemmed ya emin / Ente minni rehetun lil alemin*⁷ (Enbiya, 107)

Zazacanın eldeki ikinci klasik eseri de yine bir Diyanet Teşkilatı mensubu olan Müftü Molla Osman Esad Efendi⁸ tarafından 1903 tarihinde yazılmış *Mevlidê Nebi* isimli mevlit eserinde de ayet-i kerime tercümelerine yer verilmiştir: *Kaf u nun ardi pêy het emri kerd / Bibi icad ard u azmin germ u serd*⁹ (Yasin 82)

Günümüz mevlit yazarlarından Abdullah Narin de *Mewlidê Nebi* adlı eserinde sıklıkla ayet iktibaslarına yer vermiştir: *“İqre bismi Rebbike” vat Humê ma / Semêd de'wet icabet kerd umê ma*¹⁰

Çağdaş mevlit yazarlarından Abdulkadir Muşeki de *Mewlidê Nebi* adlı eserinde yer yer ayet iktibaslarına yer vermektedir: *Va adır ra tu wucud kerd cuni mı / Adem çamur ra virazu cêri mı*¹¹ (Sâd 76)

Günümüz şairlerinden ve klasik tarzda divan tertip etmiş olan Mala Kamilê Pueği, Zazaca kaleme aldığı *Diwan* adlı eserinde yer yer ayet-i kerime iktibaslarına yer vermektedir: *We 'd Allê qê muminun u / Bê şêrik 'ezab nêdonu / Mumin şêrik nêken yi ri / Cennet şın ben mulk yi ri*¹² (Nisâ 48)

Yakın dönem Zaza şairlerinden biri olan Mela Muhammedê Kavari'nin, *Risaleyê Kavari* adlı eserinde ayet-i kerime iktibaslarına yer verdiği görülmektedir: *Hezreti Muhemmedi bı ayeti Qur'ani / Zeyneb mare kerd ena ina bızani*¹³ (Ahzab 37)

Klasik tarzda divan tertip etmiş olan yakın dönem Zaza şair ve yazarlarından Abdulaziz Beki, *Diwon Cebexçuri* isimli eserinde ayet-i kerime iktibaslarına

yer vermektedir: *'Ers̄ yo xeber şawut 'erd ser va mirê "ma zağe'l-beşer"* (Necm, 17), *Nızdi ra yen kurê 'erd ser o şahê "wenşeqqe'l-qemer"* (Kamer 1)¹⁴

Yakın dönem Zaza şairlerinden olan Mela Faruq Baynal, *Diwanê Arçugi* adlı eserinde ayet-i kerime iktibaslarına yer vermektedir: *Homê va tı sinayê moni vıraşton ê / Cihon şahid ib ma con fedê riyê tu wê*¹⁵ (Enbiya 107)

Mela Orhan Sekaronij, *Siyerê Nebi* adlı eserinde İkra suresinde geçen ayet-i kerimleri iktibas etmiştir: *Va bıwon pê nomê Rab xu heq / Yi ita wend ayêt sureyê 'Eleq*¹⁶ (İkra 1)

İfade edildiği üzere tarihî süreçte bu minvalde küçük ayet tercümeleri tecrübesi edinen Zazaca ile ancak yakın dönemde tam Kur'an tercümelerine rastlanmaktadır. Zazaca Kur'an tercümelerinin oldukça geç dönemde telif edilmesinin nedenleri muhtelif olmakla birlikte Zazaca gibi tercüme tecrübesi yetersiz olan bir dilde Kur'an meali gibi sorumluluğu ağır olan bir işe girmeye cesaret edilememesi en önemli neden olarak dikkat çekerken bir diğer neden de yakın döneme kadar Zaza coğrafyasında medrese geleneğinin yoğun bir şekilde varlığını sürdürmesi ve hem Arapça hem de Zazaca bilen alimlerin halkın arasında yaşamakta oluşu ihtiyacı karşılamaına binaen ve sözlü tercümeyle iktifa etmeleri söylenebilir.

Çalışmanın bu evresinde önce dergi, gazete, internet siteleri, radyo ve televizyonlarda yayımlanan münferit ayet/sure tercümeleri değerlendirilecek, ardından ilki 2014'te telif edilen Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümeleri sırasıyla incelenerek mütercimleri hakkında bilgi verilecektir.

Dergi, Gazete veya İnternette Yayımlanan Zazaca Kur'an-ı Kerim Tercümeleri

1. Mealî Qurano Pîroz, Xeribêzeman, 2009

Asıl adı tespit edilemeyen Xeribêzeman adlı bir blogger tarafından tercüme edilen *Meali Qurano Pîroz* tercümesi 2009-2011 yılları arasında *Bi Ziwanê Zazakî Dînê İslam û Mealî Qurano Pîroz* başlıklı zazakikuran.blogspot.com adresindeki internet blog sitesinde yayımlanmıştır.

Sitede, 16 Kasım 2009 tarihinde Tekvir Suresi, Mudessir Suresi, Alak Suresi, Fatiha Suresi tercümeleri paylaşılmıştır. 24 Aralık 2009 tarihinde Muteffifin Suresi, İnşikak Suresi, İnfitar Suresi yayımlanmıştır. 30 Kasım 2010 tarihinde Fecr Suresi, Ğaşiye Suresi, Tekasur Suresi, Buruc Suresi yayımlanırken, 19 Ocak 2011 tarihinde de Duha Suresi, İnşirah Suresi, Tin Suresi tercümeleri yayımlanmıştır. Toplamda 14 sure tercümesinin yayımlandığı bu tercümede Bedirhan alfabesi kullanılmıştır. Tercümede

düzenli bir meal tertibi takip edilmiş, sure isimlerinden sonra surenin nerede nazil olduğu ve kaç ayetten oluştuğu bilgisine de yer verilmiştir.

2008 yılından itibaren düzenli bir Zazaca blog kullanıcısı olan Xeribêzeman'ın gerçek kimliği ve hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Sadece Diyarbakır'da ikamet ettiğini bildiğimiz ve kullandığı Zazacadan da Diyarbakırlı olduğunu tahmin ettiğimiz Xeribêzeman'ın *zazakikuran* blogunun yanı sıra Zazaca şiirlerini ve bazı edebî yazılarını paylaştığı *zazakivate* adlı bir blogu daha vardır.¹⁷

2. *Tefsirê Sureyanê Kılman, Yusuf Arifoğlu, Kelhaamed, 2013*

Yusuf Arifoğlu tarafından yapılan bu tercüme Diyarbakır'da yayımlanan Kelhaamed dergisinde yayımlanmıştır. Çalışma 2013 yılında derginin 24. Sayısındaki yayınıyla başlamış ve derginin 02.07.2024 yılında yayımlanan 47. Sayısındaki yayınıyla son bulmuştur. 11 yıllık süreçte 22 müstakil bölüm şekline yayımlanmıştır. Kısa sureler tefsiri yazı serisi, Dua süresinden geriye doğru tüm kısa sürelerin tercümesini içermekte ve ilaveten Fatıha suresi ile Bakara suresinin ilk beş ayetinin tercümesine de yer verilmiştir.¹⁸ Yusuf Arifoğlu, çeşitli Zazaca eserleriyle tanınan akademisyen Dr. İbrahim Dağılma'nın müstear ismidir.¹⁹

3. *Zazaki Meal, 2013*

İnternetteki sosyal medya mecralarından X'te tespit edilen ve Mayıs 2013 tarihinde açıldığı görülen *@ZazakiMeal* adlı bir hesap, Zazaca meal metinleri ve videoları için takipçilerini www.zazakivaj.com adlı bir internet sitesine yönlendirmektedir. Ancak söz konusu internet sitesi uzun süre aktif olmadığı ve daha sonra bu internet sitesinin kapandığı görülmektedir. Anılan hesabın 10.05.2013 tarihindeki ilk paylaşımında "*Zazaki Meal Qur'un dınya dı hewa en verin ténika ha Zazakivaj.comı da*" şeklinde Zazaca Kur'an Meali, dünyada ilk defa sadece *zazakivaj.com* sitesinde anlamındaki bir paylaşım yapıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu hesap son paylaşımını 25.05.2013 tarihinde yaptıktan sonra sessizliğe bürünmüştür.²⁰ Mütercimim ismi tespit edilememiştir. *Zazakivaj* adlı internet sitesinde Kureyş suresinden sonraki kısa süreler ile Bakara, Nisa ve Maide gibi birkaç sureden seçme ayet tercümelerine yer verilmiştir.²¹

4. *Zazaca Kuran Merkezi*

27 Aralık 2024 tarihinde açılan *Zazaca Kuran Merkezi* adlı youtube kanalına yüklenen yazılı ve sesli bir çeviridir. Geride kalan birkaç aylık süreçte kanalda, toplamda 28 video olmak üzere sırasıyla Fatıha suresi, İhlas suresi, Nasr suresi, Nas suresi, Leheb suresi, Felak suresi, Kafirun suresi, Maun suresi, Kevser

suresi, Fil suresi, Asr suresi, Hutame suresi, Kureyş suresi, Tekasur suresi, Kariya suresi, Adiyat suresi, el-Zelzele suresi, Beyyine suresi, Kadir suresi, Alak suresi, Tin suresi, İnşirah suresi, Duha suresi, Leyl suresi, Şems suresi, Fecr süresi'nin sesli ve yazılı Zazaca tercümesine yer verilmiştir.²² Videolar, 26 Nisan 2025 ile 18 Mayıs 2025 tarihleri arasında kanala yüklenmiştir. Buradan hareketle çevirinin de bu süreçte yapıldığı söylenebilir. Videolarda ekrana Kur'an görseli üzerine Zazaca çeviri yerleştirilerek seslendirilmiştir. Videonun açıklama kısmında da Zazaca çeviri metni yer almaktadır. Bu çeviride Zazacanın Bingöl ağzı kullanılmıştır. Çeviride pek özenli davranılmadığı, imla düzeni olmadığı dikkat çekmektedir. Çeviri hakkında fikir vermesi için Fatiha suresi çevirisini örnek olarak alıyoruz.

*"1. Bı nome homaye rehmoni rehim. / 2. Meth/hemd wa qey homa'ye wayire cihan'on bıbo / 3. Uw rahmano uw rahimo 4 Uw sultane roje bawriyo / 5. Ma tenya to ra xizmet kên, ma tenya to ra hêtkari kên / 6. Ma bide rıyawa raştıqın / 7. Aye ki to nimet da wa ci rıyaye inon Aye ki ci ra gëzep biyo u rıya ra vijyaye rıyaye inon ne"*²³

Asıl adı veya kullanıcı adı tespit edilemeyen mütercim Bingöllü olduğu tahmin edilmekte ancak hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Youtube kanalı üzerinden kendilerine ulaşılmış ancak kanal yöneticisi açık kimliği hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Radio ve Televizyonlarda Yayınlanan Zazaca Kur'an-ı Kerim Tercümeleri

1. Tefsiro Dımuli (Zazaca Tefsir), Ahmet Kırkan, Radyo Selam, Diyarbakır, 2011

Ahmet Kırkan tarafından hazırlanan ve sunulan *Tefsiro Dımuli* programı 2011 yılında yayınlanmaya başlamış ve 2013 yılına kadar yaklaşık iki yıl boyunca devam etmiştir. Bu süreçte 70 program yayımlanmıştır. Her hafta yayımlanan program, Ahmet Kırkan'ın bizzat kendisinin *Zemahşeri*, *Kadı Beydavî*, *Hasan Basri Çantay*, *Hak Dini Kur'an Dili*, *Menar Tefsiri*, *İzzet Derveze*, *Mustafa İslamoğlu*, *Mustafa Öztürk*, *İhsan Eliaçık* gibi farklı tefsir ve meallerden yararlanarak hazırladığı notlar üzerinden nüzul sırasına göre icra edilmiştir. *Tefsiro Dımuli* programı Diyarbakır'dan yayın yapan Radyo Selam'da yayımlanmıştır. Tespitlerimize göre bu program radyo ve televizyonlarda yayımlanan ilk Zazaca meal/tefsir programıdır.²⁴

Ahmet Kırkan

Ahmet Kırkan, 1981 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde doğdu. 2004 yılında Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesinden, ardından

Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, Mardin Artuklu Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun oldu. Kırkan, Süryani Dili ve Edebiyatı bölümünde çift anadal yaptı. *Zazaca* yazılmış ikinci mevlit olan *Biyışa Pêxemberi ya Osman Esad Efendi* adlı tezle Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsünde Yüksek Lisans programını tamamlayan Kırkan, 2019 yılında *Zazacanın Fonetik Açısından İncelenmesi* başlıklı teziyle doktor ünvanı aldı. 2021 yılında Dünya Dilleri alanında doçentlik payesi alan Kırkan, halen Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kürt Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Kırkan anadili Zazacanın yanı sıra Kürtçe, Farsça, Arapça ve İngilizce bilmektedir.²⁵

2. *Tefsirê Zazaki*, Bingöl FM, İbrahim Dağılma, 2016

Tefsirê Zazaki programı, 2016 yılında Bingöl'de yayın yapan Bingöl FM adlı radyo kanalında 10 hafta boyunca yayımlanmıştır. Program İbrahim Dağılma tarafından Zazaca olarak hazırlanmış ve sunulmuştur. *Tefsirê Zazaki* programında Fatıha suresinden başlamak suretiyle Kur'an-ı Kerim'in ilk sureleri sırasıyla tefsir edilmiştir. Yayın süresi bir saat olan programda her hafta bir sure tefsir edilmiştir. Buna göre bu program süresince yaklaşık on sure tefsir edilerek sunulmuştur.²⁶

İbrahim Dağılma

İbrahim Dağılma, 1974 Bingöl doğumlu. Bingöl'de eğitim görmüş ardından Dicle Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuş. Yüksek Lisans ve Doktora eğitimini Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Zaza Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında tamamlamış. Uzun yıllar MEB bünyesinde öğretmenlik yapmış ve halen Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Yüksek lisansta Klasik Zaza Edebiyatının ilk metni olan Ahmed Xasi'nin *Mevlid* eserini çalışmış, doktora ise Modern Zaza Edebiyatı konusunu çalışmıştır. MEB'in Seçmeli Zazaca Ders Kitaplarını hazırlama komisyonunda görev yapmıştır. Mütercim *Tefsirê Sureyanê Kılman* (Kısa Süreler Tefsiri), *Edebiyato Modern ê Zazaki* (Modern Zaza Edebiyatı), *Mewlidê Ehmedê Xasi-Metin u Tehlil* (Ahmed Xasi'nin Mevlidi: Metin ve Tahil), *Vist u Hiri Saniyeyi* (Yirmi üç Saniye) başlıklı Zazaca kitaplarının yanı sıra çeşitli dergilerde yayımlanan Zazaca makaleleri de bulunmaktadır.²⁷

Genel olarak iyi bir eğitim aldığı görülen ve Zazacaya hem konuşma becerisi hem de yazma becerisi açısından hâkim olduğu görülen müellifin özgeçmişinde Arapça eğitim aldığına ve dil becerilerine dair bir kayıt bulunmasa da kendisiyle

yapılan kişisel görüşmede eğitimi sonrasında 2000-2004 yılları arasında dört yıl süreyle Molla Muhammed ve Molla Said gibi hocalardan klasik medrese usulü Arapça, Tefsir, Hadis ve Fıkıh dersleri aldığını belirtmiştir. Dağılma, kendi dil ve becerileri ve bazı Arapça klasik kaynaklardan istifadeyle *Tefsirê Sureyanê Kılman* (Kısa Süreler Tefsiri) adlı eserini telif ettiğini belirtmiştir.²⁸ Müellifin Arapça eğitimi ve dil hakimiyeti Zazaca tercüme ve tefsir için yeterli olarak değerlendirilebilir.

3. *Tefsirê Qur'onê Kerim (Zazaca Kur'an-ı Kerim Tefsiri)*, Hasan Tanrıverdi, TRT Kurdî/Zazaca, 2019, 2021 (Tekrar)

Hasan Tanrıverdi tarafından hazırlanan ve Zazaca olarak sunulan *Tefsirê Qur'onê Kerim* programı, 2019 yılında Ramazan ayında 30 gün boyunca gündüz kuşağında 60'ar dakikalık bölümler halinde her gün saat 12:30'da TRT Kurdi kanalında yayımlanmıştır. Tanrıverdi konu bazlı bir program hazırlayarak sunmuştur. Her programda Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı konular farklı surelerde yer alan ayetlerle açıklanmıştır. Konuların uzunluğu ve kısalığına göre bir konu birkaç programda ele alınmış veya bir programda birkaç konu birden ele alınmıştır. Programda Zazacanın Lice ağzı kullanılmıştır. *Tefsirê Qur'onê Kerim programı* 2021 yılında ise yine Ramazan ayında tekrar yayımlanmıştır. Yani 2021'de program orijinal yeni bir program olmayıp 2019'daki programın tekrarıdır.²⁹

Hasan Tanrıverdi

Prof. Dr. Hasan Tanrıverdi, 1961 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğdu, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olan Tanrıverdi, Hassan Üniversitesinde İslam Hukuku alanında yüksek lisans eğitimi aldı ve Harran Üniversitesinde aynı alanda doktora eğitimini tamamladı. Tanrıverdi, Diyarbakır'da klasik şark usulü eğitim veren medreselerde Arapça ve İslamî ilimler eğitimi almıştır. Anadili Zazaca olan Tanrıverdi Arapça ve tefsir müktesabatını medrese eğitiminden almıştır. İslam Hukuk uzmanı olan Tanrıverdi, anadili Zazacanın yanı sıra, Türkçe, Kürtçe, Farsça, Arapça ve İngilizce bilmektedir.³⁰

Zazaca Tam Metin Kur'an-ı Kerim Tercümelere

1. Feqi Çolig, *Tefsirê Qur'onê Kerim Zazaki*, 2014

Asıl adı Bilal Durgun olan Feqi Çolig (*Bingöl Fakihî/Talebesi*) tarafından Arapça aslından Zazacaya tercüme edilen ve *Tefsirê Qur'onê Kerim Zazaki* (*Kur'an-ı Kerim'in Zazaca Tefsiri*) adıyla yayıma hazırlanan eser, 2014 yılında bir Ravza Yayınları iştiraki olduğu anlaşılan Astun Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Eser, ilk Zazaca Kur'an-ı Kerim tam metin

tercümesidir. Eserin redaksiyonu Zazaca çalışmaları ve çevirileriyle bilinen Hasip Bingöl tarafından yapılmıştır. Eser, Seyda Abdusselam Bêcirmani tarafından yayıma hazırlanmıştır. İncelenmesinden bir meal çalışması olduğu anlaşılan eser, mütercimi tarafından tefsir olarak takdim edilmiştir. Hem eserin kapağında eser ismi olarak hem de künyede tefsir ibaresi geçmektedir. Mütercim, eserin künyesinde kendisini de müfessir olarak takdim etmiştir. Ancak eserin ekler kısmındaki redaktörün takdim yazısında *tefsir/tercume*, *tefsir/meal*, *mutercim/mufessir* şeklindeki kullanımları, çevirmen ve redaktörün bu iki kelimeyi eş anlamlı olarak kabul ettiği ve o şekilde kullandığı, yani tefsir derken tercüme, müfessir derken de mütercimi kastettiği anlaşılmaktadır. Nitekim mütercim de mukaddime başlıklı metninde bu duruma açıklık getirmiş ve Kur'an-ı Kerim'in tam ve eksiksiz tercümesinin imkânsızlığını ifadeyle tercüme anlamında tefsir ibaresini kullanmanın daha doğru olacağına dair kanaatini ve tercih sebebini açıklıkla ifade etmiştir.

Eser, 14x20 ebadında hazırlanmış olup 605+15 sayfadan oluşmaktadır. Eser, kalın karton kapakla ciltlenmiş ve şamua kâğıda basılmıştır. Eserin baskısında çift renk kullanılmıştır. Eserin tertibi klasik yaygın meal tertibi olup Kur'an-ı Kerim'in orijinal metini kırmızı çerçeve içerisinde sağ sayfanın sol üst köşesinde ve sol sayfanın sağ üst köşesinde yer almaktadır. Sure isimleri Arapça aslındaki şekilleriyle büyük harfli ve bold olarak yazılmıştır. Süre isimlerinin başlarında süre numaraları da parantez içinde yazılmıştır. Süre başlarındaki besmele-i şerif kısmı koyu harflerle ve Zazaca çevirisiyle *Pê nomê Homê ko Rehman û Rehîm u* şeklinde yazılmıştır. Her süre isminden sonra ve meal kısmından önce sürenin mekkî veya medenî olduğu bilgisi ile sürenin ayet sayısı belirtilmiştir. Zazaca tercüme metin kısmında ayet numaraları kırmızı renkli olarak yazılmış, yazı ise siyah renkli olarak yazılmıştır. Her sayfanın üst bilgi kısmında süre ismi, sayfa numarası, cüz ve süre numarası yer almaktadır. Her sayfadaki ayet sayısı, orijinal metindeki ayet sayısına göre belirlenmiş olup metindeki ayet sayısı ile çevirideki ayet sayısı uyumludur.

Eserin sonuna eklenen 15 sayfalık ek kısmında Türkçe olarak eserin künye bilgileri, redaktörün 5 sayfalık takdimi, 2 sayfalık Zazaca transkripsiyon alfabesi, mütercimin 5 sayfalık mukaddimesi ve 1 sayfalık Zazaca süre fihristi yer almaktadır. Fihristte sureler Arapça isimleriyle yer alırken *Mu'minun*, *Munafikun*, *Teğabun* gibi Arapça çoğul isimli surelerin isimlerinin yazımında *Mu'minon*, *Munafiqon* ve *Teghabon* şeklinde Zazaca çokluk eki kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Mütercim, eserin ekler bölümündeki mukaddime yazısında eserin çeviri sürecinde Celaleyn Tefsiri, Kadı Beydavi Tefsiri, Kurtubi Tefsiri, İbn-i Kesir

Tefsiri gibi kaynaklardan istifade ettiğini ifade etmektedir. Mütercim bu kaynakları kullanabilecek seviyede Arapçaya hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Zazacaya tercüme edilen ilk Kur'an-ı Kerim tercümesinin mütercimi olan mütercim çeviri sürecinde referans ve örnek alınabilecek öncül bir çeviri örneğinin olmamasının zorluklarından da haklı olarak bahsetmekte ve muhtemel hataların olabileceğine işaret etmektedir.

Eserde sure isimleri, *Fatîha*, *Beqera*, *Maide*, *Tewbe*, *Telaq*, *Zuxruf*, *Yunus*, *Yusuf*, *Ehqaf*, *Duxan*, *Furqan* gibi Arapçadaki orijinal isimleri ile yazılmıştır. *Teğabun* suresinin ismi ise alışılmışın dışında farklı bir imlayla *Teghabon* şeklinde yazılmıştır. Ğayn/Ĝ harfi için meal genelinde bu imla tercih edilmiştir. Günümüzde Zazaca yazımındaki farklı alfabe tercihleri nedeniyle yaşanan sorunlar bu meal çalışmasında da görülmektedir. Bu mealde genel olarak Bedirhan alfabesi tercih edildiğinden Zazaca ve Arapçadaki /ğ/ sesi içeren kelimelerin telaffuzunda karışıklıklar, hatalar olma ihtimaline karşın farklı bir imla tercih edilmiştir. Bunun dışında eser genelinde kendince bir dil standardı ve imla birliği mevcuttur. Zazaca ilk meal tercümesi olması itibarıyla oldukça olgun bir tercüme olduğu söylenebilir. *Tefsirê Qur'onê Kerim Zazaki* tercümesinde dipnot ve metin için parantez kullanılmamıştır

Feqi Çolig

Feqi Çolig müstear ismini kullanan Bilal Durgun, 1971 yılında Bingöl Genç'te doğmuştur. Halen İstanbul'da ikamet eden Çolig, 1994 yılından itibaren Arapça ağırlıklı klasik şark usulü medrese tahsilini Türkiye'nin farklı şehirlerindeki medreselerde tamamladıktan sonra icazet almış, daha sonra eğitimini tamamlamak üzere yurt dışına çıkmış ve Arapça konuşulan ülkelerde sekiz yıl yurt dışında Arapça eğitim almıştır. Çolig, özellikle fıkıh ve fıkıh usulü üzerinde uzmanlaşmıştır.

Yurt içinde ve yurt dışında uzun yıllar Arapça ve Kur'an eğitimi almış, klasik tercüme, meal ve tefsir geleneğini bilen, çeviriye ehil bir görüntü çizen mütercim, eserlerinde imza olarak kullandığı *Feqi Çolig* ismi, Zazacada *Bingöl Medrese Talebesi* anlamına gelmektedir. *Feqi* aslında Arapça *fakih* kelimesinin bozulmuş halidir ancak Zazaca hem medrese talebesi anlamında hem de unvan olarak *fakih* anlamında kullanılmaktadır.

Türkçe, Kürtçe, Zazaca, Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilen yazar, küçük yaşta Arapça ve Zazaca çalışmalarına başlamıştır. Yazarın çeviri ve telif olmak üzere şu ana kadar beş eseri yayımlanmıştır: *Mewlidê Peximbêr Qey Tutonê Zazaon* (2012), Arapçadan tercüme ettiği *Qê Tuton Hikayet o Cuyayişê Peximberon* (2013), *Tefsirê Qur'onê Kerim Zazaki* (2014), Farsçadan Zazacaya tercüme ettiği *Diwonê Baba Tahirê Uryanî* (2016), Arapçadan Zazacaya

tercüme ettiği *Diwonê İmamê Şafii* (2016).³¹ Hem Arapçaya olan hakimiyetiyle hem de yazılı ve sözlü Zazacaya olan hakimiyetiyle Arapçadan Zazacaya tercüme faaliyeti için oldukça ehil bir isim olduğu söylenebilir. Nitekim Zazacada alanın ilki olan bir çalışmaya imza atmış olması da takdire şayan bir başarıdır.

2. Mela Mehemedê Hezani, *Tefsirê Roşnayi*, 2016

Asıl adı Mehmet Şanlı olan Mela Mehemedê Hezanî tarafından Kur'an'ın Arapça aslından Zazacaya tercüme edilen ve *Tefsirê Roşnayî Bî Zîwanê Zazaki (Kırcki) (Zazaca Aydınlik Tefsiri)* adıyla yayıma hazırlanan eser, 2016 yılında Diyarbakır Kürt Enstitüsü Yayınları tarafından Diyarbakır'da yayımlanmıştır. Eserin redaktörlüğünü İbrahim Şanlı ve Esat Şanlı, editörlüğünü ise Esat Şanlı yapmıştır. Eser, ikinci tam metin Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümesidir. Hezanî, eserini tefsir olarak nitelemiştir.

20x28 ebadında iki kitap halinde 4 cilt olarak hazırlanmış olup 498+596 sayfadan oluşan eser, kalın karton kapakla, ciltlenmiş ve şamua kâğıda basılmıştır, baskısında tek renk kullanılmıştır. Eserin tertibi klasik yaygın meal tertibi olmayıp Arapça aslına uygun olarak sağdan sola doğru başlanmıştır. Sure başlarında önce sure hakkında bilgiler verilmiş, bu bölümde sure ismi, mekkî yahut medenî mi olduğu, kaç ayetten oluştuğu, kaçınıcı sure olduğu, surenin isimleri ve isimlendirilme süreci ve surenin faziletleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra Arapça metne yer verilmiş ve ardından ayet sıra numarasına dikkatle Zazaca tercüme metnine yer verilmiştir. Eser tefsirden ziyade meal formunda hazırlanmış olup sadece yer yer nüzul sebeplerine yer verildiği görülmektedir.

Sarı şamua kâğıt üzerine metnin tamamı siyah renkle yazılmıştır. Sadece nüzul sebepleri bold ve italik olarak vurgulanmıştır. Sure isimleri öncelikle parantez içerisinde sure numarasıyla birlikte surenin Arapça orijinal ismiyle ve Zazaca tamlama imlasiyle yazılmıştır, ardından surenin ismi Arapça ve bold olarak yazılmıştır. Daha sonra da Zazaca tercüme metnine yer verilmiştir. Arapça metin daha büyük fontlarla yazılırken Zazaca metin daha küçük fontlarla yazılmıştır. Eserin içindekiler kısmı önce cilt başlığı, onun altında cüz numarası ve onun altında da sırasıyla sure isimleri yer almıştır.

Sure başlarındaki besmele-i şerif kısmı normal harflerle ve Zazaca çevirisiyle *Bi nameyê Homayê Mihriwan û Bexşdarî* şeklinde yazılmıştır. Sure isminin latin harfleriyle yazılmasından sonra ve Arapça metin kısmından önce sürenin mekkî veya medenî olduğu bilgisi ile sürenin ayet sayısı ve kaçınıcı sure olduğu bilgisi belirtilmiştir. Her sayfanın üst bilgi kısmında sure ismi ve cüz numarası ve sayfa numarası yer almaktadır. Eserde alt bilgi kullanılmamıştır.

Her sayfadaki ayet sayısı, sabit olmamakla beraber ortalama 5-6 ayetten oluşmaktadır.

Eserin ön tarafında Zazaca olarak eserin künye bilgileri, iç kapak sayfası, içindekiler kısmı ve 4 sayfalık önsöz başlıklı bir yazı yer almaktadır. Eserde genelde Kürtçe yayınlarda kullanılan Bedirhan alfabesi kullanılmıştır.

Eserde sure isimleri, *Fatîha, Beqer, Tewbe, Ehqaf, Duxan, Qeses Furqan, Yunus*, gibi Arapçadaki orijinal isimleri ile yazılmıştır. *Yûsif, Rom* ve *Meryema* sureleri Zazaca telaffuzuyla yazılmış, *Xaşîye (Çaşıye), Texabûn (Teğabun)* gibi sure isimleri ise Kürtçe alfabeyle uyduurulmaya çalışılarak yazıldığı için /ğ/ yerine /x/ harfleriyle yazılmıştır. Günümüzde Zazaca yazımındaki farklı alfabe tercihleri nedeniyle yaşanan sorunlar bu meal çalışmasında da görülmektedir. Bu mealde Bedirhan alfabesi tercih edildiğinden dolayı Zazaca ve Arapçadaki /ğ/ sesi içeren kelimelerin telaffuzunda karışıklıklar, hatalar oluşabiliyor. Bunun dışında eser genelinde kendince bir dil standardı ve imla birliği mevcuttur. Zazaca ilk dönem tercümelemler itibarıyla oldukça olgun bir tercüme olduğu söylenebilir. *Tefsirê Roşnayı* tercümesinde dipnot ve metin için parantez kullanılmamıştır, bunun yerine yer yer ayetler arasında tefsir olarak bazı açıklamalara yer verilmiştir.

Mütercim Mela Mehemedê Hezani

Asıl adı Mehmet Şanlı olan Mela Mehemedê Hezani (*Hezanlı Molla Muhammed*), 1938 Diyarbakır doğumludur. İlk Zazaca Mevlit yazarı Ahmed Xasi'nin köylüsüdür. Babası Hizan köyü imamı Molla Abdulğafur'dur. İlk Arapça eğitimine babasının yanında başlamıştır. Kendi köyünde ilkökul eğitiminden sonra medrese eğitimine devam etmiştir. Diyarbakır Hazreti Ömer Camii imamı Molla Abdulsamet, Lice'de Molla Abdullah'tan eğitim almıştır. Daha sonra Diyarbakır ve Mardin gibi farklı yerlerde çeşitli medreselerde eğitim almıştır. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra 1969'da Diyarbakır'da imamlık görevine başlamış ve 1992'de emekli olmuştur. Mehmet Şanlı, 1969'dan ibaren Zazaca yazmakla meşgul olmuş, 1981'de Arap alfabesiyle Zazaca *Eqidetul İmani* adlı bir eser kaleme almıştır. Nitekim mütercim Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümesini de 2016'da yayımlamıştır.³²

Mütercimin uzun yıllar boyunca yetkin düzeyde Arapça eğitim aldığı, Kur'an eğitimi aldığı, tercüme, meal ve tefsir geleneğine ve literatürüne hâkim olduğu ve Arapçadan Zazacaya tercüme yapabilecek yetkinliğe sahip olduğu görülmektedir.

Resmi adı Mehmet Şanlı olan mütercim, eserlerinde imza olarak kullandığı Mela Mehemedê Hezani, Zazacada Hizanlı Molla Muhammed anlamına gelmektedir. Hizan, Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı bir köy ismidir.

3. Roşan Lezgin, *Mealê Kırdî: Quranê Kerim Bı Zazakî* (2022)

Asıl adı Ziya Okçu olan Roşan Lezgin tarafından Kur'an'ın Arapça aslından değil de mütercim kendi ifadesiyle Türkçe, Kürtçe ve Farsça meallerden faydalanılarak Zazacaya tercüme edilen ve *Mealê Kırdî: Quranê Kerim Bı Zazakî* (*Zazaca Meal: Zazaca Kur'an-ı Kerim*) adıyla yayıma hazırlanan eser, 2022 yılında Roşna Yayınları tarafından Diyarbakır'da yayımlanmıştır. Eser, üçüncü tam metin Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümesidir. Lezgin de iki yıllık bir emekle hazırladığı bu meal çalışmasının bir tercüme olduğunu vurgulamıştır.

Lezgin, eserin başına eklediği iki sayfalık takdim kısmında Kur'an-ı Kerim'in Arapça olduğu için sadece Arapça bilen hocalar tarafından anlaşılabilirdiğini ve kendisinin Arapça bilmediği için Kur'an-ı Kerim'i anlamadığını, tercüme için Yusuf Tay ile birlikte yaptığını, Molla Abdulvahap ve Molla Hamid Ozan'dan da tercüme sürecinde destek aldığını ifade etmiştir.³³

14x20 ebadında hazırlanmış olup 480 sayfadan oluşan eser, kalın karton kapakla, sıvama ciltle ciltlenmiş ve enzo kâğıda basılmıştır, baskısında tek renk kullanılmıştır. Eserin tertibi klasik yaygın meal tertibi olup Arapça metne yer verilmemiş, sadece Zazaca çeviri metnine yer verilmiştir. Mealde sure isminin altında surenin mekkî mi yoksa medenî mi olduğu ve kaç ayetten oluştuğu bilgisine yer verilmiştir. Sure isimleri ve sure başlarındaki besmele-i şerifler bold olarak ve Zazaca çevirisiyle *Bi nameyê Homayê rehman û rehîmî* şeklinde yazılmıştır. Her sayfanın üst bilgi kısmında sure ismi ve sure numarası, alt bilgi kısmında ise sayfa numarası yer almaktadır, sayfada cüz bilgisine yer verilmemiştir. Her sayfadaki ayet sayısı, sabit olmamakla beraber ortalama on ayetten oluşmaktadır.

Eserin ön tarafında Zazaca olarak eserin künye bilgileri, iç kapak sayfası, mütercim özgeçmişi, içindekiler kısmı ve 2 sayfalık takdim yerine başlıklı bir yazı yer almaktadır. Eserde genelde Kürtçe yayınlarda kullanılan Bedirhan alfabesi kullanılmıştır.

Eser aynı zamanda mütercim tarafından seslendirilerek youtube kanalına da yüklenmiştir hem de telefon uygulamalarından erişilebilir ve dinlenebilir durumdadır.³⁴ Akıllı telefon uygulamalarında yer alan tek Zazaca meal çalışması olan bu çalışma aynı zamanda tam metin olarak youtube kanalında yer alan tek metindir.

Arapçaya hâkim olmayan mütercimın Zazacaya tercüme edilen üçüncü Kur'an-ı Kerim tercümesinin mütercimi olması hasebiyle çeviri sürecinde referans ve örnek alınabilecek öncül iki çeviri örneğinin bulunmasının imkânlarından da yararlanmış olması muhtemeldir.

Eserde sure isimleri, *Fatiha*, *Beqere*, *Tewbe*, *Ehqaf*, *Duxan*, *Furqan* gibi Arapçadaki orijinal isimleri ile yazılmıştır. *Yûnis*, *Yûsif* gibi bazı sure isimleri Zazaca telaffuzuyla yazılmış, *Xaşıye* (*Ğaşıye*), *Texabûn* (*Teğabun*) gibi sure isimleri ise Kürtçe alfabeyle uydurulmaya çalışılarak yazıldığı için /ğ/ yerine /x/ harfleriyle yazılmıştır. Günümüzde Zazaca yazımındaki farklı alfabe tercihleri nedeniyle yaşanan sorunlar bu meal çalışmasında da görülmektedir. Bu mealde Bedirhan alfabesi tercih edildiğinden dolayı Zazaca ve Arapçadaki /ğ/ sesi içeren kelimelerin telaffuzunda karışıklıklar, hatalar oluşabiliyor. Bunun dışında eser genelinde kendince bir dil standardı ve imla birliği mevcuttur. Zazaca ilk dönem tercümelemler itibarıyla oldukça olgun bir tercüme olduğu söylenebilir. *Mealê Kırdî* tercümesinde dipnot kullanılmamıştır, metin için parantez kullanımı ise çok sınırlıdır.

Roşan Lezgin

Roşan Lezgin, 1964 Diyarbakır/Lice doğumludur. İlkokulu yarım bıraktıktan sonra düzenli bir eğitim almamıştır. İlkokulu terk ettikten sonra dışarıdan ilkokul, ortaokul ve liseyi tamamlamış ardından lisans düzeyinde açık öğretim programından Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi almıştır. Mütercim, herhangi bir Arapça eğitimi almamıştır. Şimdiye kadar 18 telif, 18 tercüme eseri yayımlanmıştır. *Lezgin*, Zazaca olarak yayımlanan *Newepel* gazetesi, *Şewçıla* dergisi, Roşna yayınları ve *zazaki.net* sitesinin editörlüğünü ve redaktörlüğünü yapmıştır.

Zazaca Tam Metin Olmayan Kur'an-ı Kerim Tercümelemleri

1. İbrahim Dağılma, *Tefsirê Sureyanê Kılman*, 2020

İbrahim Dağılma tarafından telif edilen 152 sayfalık *Tefsirê Sureyanê Kılman* adlı eser, 2020 yılında, Banga Heq yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Eserde Duha suresinden Nas suresine kadar olan kısımda yer alan 23 surenin tefsirine ilaveten bir de Bakara suresinin ilk 5 ayetinin tefsirine yer verilmiştir. Eserin ön kısmında 3 sayfalık bir *Dersa Qurani* (*Kuran Dersi*) başlıklı bir giriş metni vardır. Yazar burada Kur'an'ın faziletinden, okunması ve anlaşılması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu çalışma kitap olarak yayımlanmadan önce Kelhaamed dergisinde müstear bir isimle yazı dizisi olarak yayımlanmıştır. Eserde sayfa başında sure adı verildikten sonra Arapça metne yer verilmiş ardından Zazaca tefsiri yapılmıştır. Öncelikle sure numarası,

mekkî mi medenî mi olduğu, kaç ayet olduğu gibi sure hakkındaki temel bilgiler verildikten sonra ayetlerin tefsiri yapılmıştır. Her ayetin tefsiri bölümünde önce ayetin mealine yer verilmiştir daha sonra tefsir edilmiştir.³⁵ İbrahim Dağılma'nın kaleme aldığı *Tefsirê Sureyanê Kulman* adlı eser Kur'an-ı Kerim'in bütün surelerini kapsamayan kısmi bir tefsir olması hasebiyle bu alanda Zazaca olarak yapılan ilk çalışma olarak değerlendirilebilir.

5. Yayınlanmamış Zazaca Kur'an-ı Kerim Tercümeleri

Günümüzde Arapçadan Zazacaya tercüme edilmiş ancak henüz yayınlanmamış bazı meal çalışmalarının da olduğu bilinmektedir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla ve mütercimlerle yaptığımız şifahi görüşmelere göre şu ana kadar Molla İbrahim Çiçek, Molla Yusuf Tay ve Doç. Dr. Ahmet Kırkan yapılan Zazaca meal çalışmaları tamamlanmış ancak henüz yayınlanmamıştır.

1. İbrahim Çiçek Tercümesi, 2012-2014

Molla İbrahim Çiçek tarafından Arapça orijinalinden Zazacaya tercüme edilen Kur'an-ı Kerim meali tek cilt olarak hazırlanmıştır. Redaksiyon ve tasarım çalışmaları da bitmiş olan meal, çevirinin biraz daha olgunlaşmasını bekleyen mütercim tarafından henüz yayınlanmamıştır. İbrahim Çiçek, 2011 yılında Kur'an-ı Kerim'i Zazacaya tercüme etmeye hazırlanmış ve 2012 yılında tercümeye başlamıştır. Tercüme iki yıl boyunca devam ederek 2014 yılında tamamlanmıştır. Arapçadan Zazacaya tercüme yapabilecek yetkinliği olan Çiçek tercüme sürecinde Kürtçe ve Türkçe meallerden de istifade ettiğini belirtmiştir. İslam Tarihi, Siyer, Hadis-i Şerifler, Peygamberler Tarihi ve Mem u Zin gibi Zazacaya çeviri çalışmaları bulunan Çiçek, Zazacada imla ve yazım birliğinin olmaması, standartlaşmanın oturmamış olmasının eserin yayım sürecini uzattığını öte yandan Zazaca meali yayımlayabilecek yetkin bir yayınevi bulma sorununun da yayınlanma sürecini uzattığını belirtmiştir. Çiçek, Zazaca meal hazırlığı sürecinde Mala Zülküf'ten de destek aldığını belirtmiştir.³⁶

İbrahim Çiçek

Mala İbrahim Çiçek, 1963 yılında Elazığ'ın Palu ilçesine bağlı Ziver köyüne dünyaya gelmiştir. İlkokulu köyünde okuyan Çiçek, aynı köyde Mala Nuri'nin yayında klasik şark usulü medrese eğitimine başlayarak Arapça ve İslami ilimler alanında eğitim almıştır. Daha sonra eğitimini Muş'ta Mala Mehmet Doğan hocanın yanında devam ettiren Çiçek, bu süreçte kendi köylüsü olan Mala Lutfi ve Mala Yusuf adlı hocalardan ve bir süre de Mala Murtaza'dan almıştır. Daha sonra Mardin'in Kızıltepe ilçesinde Prof. Dr. Halil Çiçek hocadan bir süre ders alan Çiçek memleketine dönerek Ziver köyünde Seyda

Mala Ahmet'in medresesinde Arapça ve İslami ilimler alanındaki eğitimini tamamlamıştır. Öte yandan Çiçek, İlahiyat Ön lisans eğitimini de tamamlamıştır.³⁷

2. Yusuf Tay Tercümesi, 2008-2017

Molla Yusuf Tay tarafından Arapça orijinalinden Zazacaya tercüme edilen Kur'an-ı Kerim meali tek cilt meal olarak planlanmıştır. 2008'de tercümeye başlayan Yusuf Tay, Kur'an'ın 17 cüzünü tercüme etmiştir ancak 2017'de bilgisayarını kaybetmesiyle tüm çalışma dosyalarını da kaybetmiştir. Bu süreçte çeşitli Zazaca çeviri çalışmalarının yanı sıra bir süre Roşan Lezgin'in meal çalışmasına destek sunan Tay, kendi tercümesine tekrar başlayıp, tamamlayarak yayınlamayı planlamaktadır.³⁸

Yusuf Tay

Molla Yusuf Tay 1973'te Diyarbakır'ın Dicle ilçesinin Acar köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan itibaren babasının yanında Kur'an ve Arapça eğitimi almaya başlamıştır. 1983'te eğitime başladığı klasik şark usulü medrese eğitiminin yanı sıra lise öğrenimi tamamlamıştır. Tay bir süre Diyarbakır medreselerinde Arapça ve İslamî ilimler eğitimi aldıktan sonra 1989'da icazetini almıştır. Daha sonra Mısır Ezher Üniversitesi Din Usulü Fakültesinde 1992-1996 yılları arasında eğitim alan Tay, 1996'da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imamlık görevine başlamış ve 2022'de emekliye ayrılmıştır. Tay memuriyeti esnasında başladığı Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2017'de mezun olmuş ve ardından İlahiyat Ön Lisans eğitimini tamamlamıştır. Tay, anadili Zazacanın yanı sıra Kürtçe, Türkçe ve Arapça bilmektedir.³⁹ Kur'an tercümesi için yeterli müktesebatı olan Tay'ın kayıp meal nüshasının bulunması ve yayınlanması önem taşımaktadır.

3. Ahmet Kırkan Tercümesi, 2010-2012

Doç. Dr. Ahmet Kırkan tarafından Arapça orijinalinden Zazacaya tercüme edilen Kur'an-ı Kerim meali tek cilt olarak hazırlanmıştır. Kırkan, 2010 yılında tercümeye başlamış ve yaklaşık iki yıl devam eden tercümeyi 2012 yılında bitirmiştir. Meali hazırlama sürecinde Arapça, Türkçe ve Kürtçe kaynaklardan istifade eden Kırkan, dilin biraz daha oturması ve yerleşmesi, çevirinin olgunlaşması için beklediğini ve çalışmasını yayınlamadığını ifade etmiştir. Kırkan, akademik çalışmalarının yoğunluğu nedeniyle de meale yoğunlaşmadığını ancak önümüzdeki süreçte tekrar meale yoğunlaşarak yayınlamak istediğini belirtmiştir. Klasik şark usulü medrese eğitimi tamamlamış ve icazetini alan Kırkan hem modern hem de klasik Arapçaya

hâkim olup aynı şekilde modern ve klasik çalışmalardan istifade edebilmektedir. Zazaca hakkında da akademik çalışmaları bulunan Kırkan, yazılı ve sözlü Zazacaya da hâkim olup Arapçadan Zazacaya bir tercüme için gerekli yetkinliğe sahiptir. Kırkan'ın hazırladığı Zazaca mealin yayımlanması Zazaca Kur'an çalışmalarına katkı sunması açısından önem taşımaktadır.⁴⁰

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'in Zazaca Tercümeleri başlıklı bu çalışmada tarihî süreçteki Zazaca tercüme tespit edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma sürecinde ilk tercüme hicrî 7. asırda Zazacanın öncülü olduğu söylenen Deylemice olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu iki çevirinin ardından 700 yıllık uzun süre boyunca herhangi bir tercüme tespit edilememiştir. Yakın döneme geldiğimizde ilk tercümenin dergi, gazete ve internet sitelerinde ortaya çıktığı ve bu meyandaki ilk çevirinin 2009 tarihli olduğu, ardından 2013 tarihli tercümenin bir dergide yayımlanmış olduğu, yine internet ortamında çeşitli sosyal medya mecralarında 4 tercüme teşebbüsünün olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan radyo ve televizyonlarda 3 tefsir tecrübesinin olduğu görülmüştür.

Nitekim 2014 yılında ilk tam metin Zazaca Kur'an tercümesi yayımlandıktan sonra 2016 ve 2022 yıllarında iki tercüme daha yayımlanmış ve ayrıca 2020 yılında da bir kısa sureler tefsiri yayımlandığı tespit edilmiştir.

Bunların yanı sıra 2008, 2010, 2012 yıllarında başlanıp tamamlanmış ancak henüz yayımlanmamış üç tercümenin daha olduğu da tespit edilmiştir.

Eldeki tercüme çalışmalarının incelenmesi sonucunda genel olarak Zazaca yayınlarda ve özel olarak Kur'an-ı Kerim tercümelerinde bir alfabe ve imla birliğinin olmadığı, mealler arasında alfabe ve imla açısından ciddi farklılıklar bulunduğu ve Zazacanın standartlaşma çalışmaları sürerken bu alandaki sorunların devam ettiği de görülmektedir.

Bazı meallerde her bölge okurunun rahat anlayabilmesi için biraz daha genel dil kullanımını tercih edilirken bazı tercüme eserlerinde ise yer yer mahalli konuşma dili özelliklerinin çeviriye de yansıtıldığı görülmekte, yerel imla özellikleri dikkat çekmektedir.

Nispeten geniş bir coğrafyada konuşulmakta olan Zazaca kendi içinde üç temel bölgeye ayrılmaktadır. Ancak bu üç bölge arasındaki farklar dil içi ağız veya şive farklılıklarının ötesine geçmemektedir. İlk Zazaca Kur'an-ı Kerim tercüme çalışmaları ağız ve şive tercihleri açısından incelendiğinde iki ayrı yöre Zazacasının ön plana çıktığını görmekteyiz. Eldeki dört tercümeden iki tercümenin Zazacanın Diyarbakır ağızıyla yapıldığı, iki tercümenin de

Zazacanın Bingöl ağzıyla yapıldığı görülmektedir. Dört tercümenin de Zazacanın tüm coğrafyasında anlaşılabilir durumda olduğu söylenebilir.

Tercüme faaliyetinin yetkinliği için mütercimim hem kaynak dilde hem de hedef dilde yetkin olması gerekiyor. Çeviriye başlamak için olmazsa olmaz kaynak dil bilgisidir. Kaynak dili bilmeyen birisinin kaynak dilden herhangi bir çeviri faaliyetine girişmesi beklenemez.

Bir dili bilmek demek temelde anlamak ve anlatmak becerisine dayanır. Anlamak için kaynak dili iyi bilmek gerekiyor, anlatmak için ise hedef dili iyi derecede bilmek gerekiyor. Bir dili anlamak için o dilde okuduğunu ve duyduğunu anlamak demek iken anlatmak için ifade etmek istediğini yazılı ve sözlü olarak ifade edebilmek demektir.

Ancak Zazaca Kur'an tercümelerinin bir kısmı Arapça bilmeyen kişiler tarafından yapıldığı görülmektedir. Bunun da temel sebebi Zazacada Kur'an tercümesine duyulan ihtiyaç ve mütercimim anadiline hizmet etmek için Zazaca metin üretmek gayreti gibi sorumluluk bilinciyle ve iyi niyetli girişimler olduğu anlaşılmaktadır.

Zazaca Kur'an tercümelerinin telif sebeplerine bakıldığında ifade edildiği üzere bir kısmının Zazaca meal de olsun hissiyatıyla duygusal saiklerle Zazacaya hizmet amacıyla yapıldığı, bir kısmının ise inancın yüklediği sorumluluk gereği irşad amacıyla yapıldığı görülmektedir. Nitekim Zazaca mealler için toplumsal bir talebin olduğu da görülmektedir.

Öte yandan bütün imla, ağız ve şive sorunlarına rağmen Zazaca meallerde dipnot ve parantez içi açıklamalara ihtiyaç duyulmaması da Zazacanın Kur'an meali için yetkin bir tecrübeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum Zazaca yazım tecrübesi adına sevindiricidir.

Zazaca Kur'an-ı Kerim tercümelerinin daha yetkin ve sorunsuz bir şekilde yapılabilmesi için kurumsal desteğe ve komisyon çalışmalarına ihtiyaç olduğu, bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptıracağı bir tercümenin hem Diyanet'in yetkin kurumsal desteği hem de kontrol mekanizmalarıyla çok daha yetkin ve faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca tercümenin sıhhati ve Mushaf metni açısından da Diyanet desteği önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Abdullah Narin, Mewlidê Nebi, Vir Yayınları, İstanbul 2021.
- Ahmet Kırkan ile yapılan kişisel görüşme notları, 06.05.2025
- Ahmet Kırkan, “Kur’an-ı Kerim’in Kürtçe Tercümelere ve Zazaca İlk Kur’an-ı Kerim Tercümesinin Dilbilimsel Analizi”, Artuklu Akademi, 2020/7.
- Ahmet Kırkan, Bîyîşa Pêxemberi Ya Osman Esad Efendî, Vate Yayınları, İstanbul, 2018, s. 83.
- Ahmet Kırkan, Zazacanın Fonolojisi, Çizgi Yayınları, Konya, 2024.
- Andranik, Tersim (Dersim), Tblisi, 1900.
- Bilal Durgun, Söyleşi: Anadolu ajansı haberi, tek tek eserleri, Bilal Durgun ile yapılan söyleşi: <https://www.bingolonline.com/yazdir/haber/48710.html>
- Ebulfezl b. Şehrdevir Deylemî, Tefsir-i Kitabullah, İslami Şura Meclisi Arşiv Kütüphanesi, 1388, Tahran.
- Ehmedê Xasi, Mewlidê Nebiyu’l-Qureyşi, Haz. Muhammed Mahfuz Özdemir, Elmektebetu’l-islamiye, Diyarbakır 1406.
- Feqî Çolig, Tefsirê Qur’onê Kerim Zazaki, Ravza Yayınları, İstanbul, 2014.
- Garnik S. Asatrian, “Dimlî”, <https://www.iranicaonline.org/articles/dimli/>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- Garnik S. Asatrian, “Dimlî”, <https://www.iranicaonline.org/articles/dimli/>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- Hasan Ensarî ve Sabine Schmidtke, “Zeydiyan-i İnan der Karn-ı Heftom-i Hicri, Sizdehom-i Miladi: Ebu’l-Fezl b. Şehrdevir Deylemi Gilanî ve Tefsireş ber Kur’an”, Çev. Muhammed Kazım Rehmeti, Peyam-i Beharestan, Yıl 4, S. 14, 1390, Tehran.
- Hasan Tanrıverdi ile yapılan kişisel görüşme notları, 15.05.2025.
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_page_of_Holy_Quran,_translated_to_Deylami_language.jpg
- <https://rehber.bingol.edu.tr/personel/?p=e89de4d9-f2d4-45d8-a6bb-5abb77f92d05>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- <https://trtkurdi.com.tr/remezan/tefsira-qurane>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- <https://www.youtube.com/@Zazacakuranmerkezi> (Erişim Tarihi: 03.05.2025)

- <https://www.youtube.com/@Zazacakuranmerkezi>(Erişim Tarihi: 03.05.2025) <https://x.com/zazakimeal?s=11>, www.zazakivaj.com (Erişim Tarihi: 01.05.2025)
- <https://x.com/zazakimeal?s=11>, www.zazakivaj.com (Erişim Tarihi: 01.05.2025)
- İbrahim Çiçek ile yapılan şahsi görüşme notları, 12.05.2025.
- İbrahim Dağılma ile yapılan kişisel görüşme notları, 11.05.2025.
- İbrahim Dağılma, “Zazaca Kur’an-ı Kerim Meal Çalışmaları ve Feqî Çolig’in Tefsirê Qurônê Kerim Zazaki Adlı Çalışması”, Kur’an ve Dil İlimleri, 2021, s. 349-361
- İbrahim Dağılma, Ahmedê Xasi’nin Hayatı ve Mevlid Adlı Eserinde Tema”, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, S.1, 2015, s. 124.
- İbrahim Dağılma, Tefsirê Sureyanê Kılman, Kerhaamed Yayınları, İstanbul, 2020.
- K. Hadank, Kurdisch-persische Forschungen von O. Mann Abt. 3 (Nordwestiranisch) IV. Mundarten der Zâzâ, hauptsächlich aus Siwerek und Kor, Berlin, 1932.
- Mehmet Şanlı (Mela Mehemedê Hezani), Tefsirê Roşnayı, DKE, Diyarbakır, 2016.
- Mehmet Şanlı, <https://www.zazaki.net/haber/sar-mem-zindan-de-nwes-o-1523.htm>
- Mela Aziz Beki, Diwon Cebexçuri, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Mela Ebdulqadirê Muşeki, Mewlidê Nebi, Vir Yayınları, İstanbul, 2020.
- Mela Faruq Baynal, Diwanê Arçugi, Vir Yayınları, İstanbul, 2021.
- Mela Kamîlê Pueği, Diwan, Vir Yayınları, İstanbul 2020.
- Mela Muhammedê Kavari, Risaleyê Kavari, Vir Yayınları, İstanbul, 2023.
- Mela Orhan Sekaronij, Siyerê Nebi, Vir Yayınları, İstanbul, 2023.
- Mohsin Sadeki, Ali Muhammed Poştardar, “Moerrefi-yi Derstnevis-i Behşi ez Tercome-yi Deylemî-yi Kur’an-ı Kerim”, Zebanha ve Guyeşha-yi İrani, S. 19, Tehran.
- Osman Esad Efendî, Biyişa Pêxemberi, Hêvî, Şam, 1903.

Roşan Lezgin, Mealê Kırdi: Quranê Kerim Bı Zazaki, Roşna, Diyarbakır, 2022.

Roşan Lezgin, Zazaki Kuran Meali ve İncil Çevirisi,
<https://www.zazaki.net/haber/zazak-kuran-meali-ve-incil-cevirisi-2853.htm>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.

V. Minorsky, La Domination des Dailamites, Paris, 1932, 17;

Xeribêzeman, <https://zazakikuran.blogspot.com/>,
<https://zazakivate.blogspot.com/>, Erişim Tarihi: 06.05.2025.

Yusuf Arifoğlu yazıları, <https://bangaheq.com/yusuf-arfoglu-tr-1153.htm>,
Erişim Tarihi: 11.05.2025;

Yusuf Tay ile yapılan şahsi görüşme notları, 12.05.2025.

Structured Abstract

Was the first Zazaki translation of the Quran done in the 2000s or in the 1200s? Can Deylemi be considered as classical Zazaki? Can Deylemi translations be accepted as early Zazaki translations of the Quran? This study is the first to address this question. Research indicates that there are two Deylemi Quran translations made in the 7th century AH during the classical period. These two aforementioned translations have been published after being verified based on several copies discovered in recent times. In contrast, existing Zazaki Quran translations are contemporary, dating back only to 2009. Although the first known Zazaki work is Ahmed Xasi's 1892 Mevlit, its linguistic proficiency suggests a prior literary tradition from which Xasi benefited. Despite the undeniable sophistication of his language, we have no evidence to support this interpretation. Indeed, the proficiency of Xasi's Zazaki strongly suggests such a background.

According to some claims, Zaza is considered a successor language to Daylami, an ancient Iranian language. In fact, it is stated that the name Dımılki/Dımılce, used for the language in some parts of the Zaza geography today, is also related to Deylemice. This claim links the name Dımıl given to the Zazas among the people with Deylem and the name Dımılı/Dımılki with the name Deylemi. According to this, the successor to Deylemice is today's Dımılce. If this is accepted, Zazaki's written history could be traced back to the 7th century AH (13th century AD). This would also open the door to the background writing experience of the proficient Zaza language used by Xasi. In this regard, since it is considered the precursor of Zaza, the first two Daylami Quran translations have also been included in this study as the earliest Zaza translations of the Quran.

In this study titled "Translations of the Holy Quran into Zazaki," identifies and evaluates historical translations in the language. The research determines that the earliest translations were made in the 7th century AH in Deylemi, which is said to be the precursor to Zazaki. However, after these two translations, no other translations were found for a long period of 700 years. In the recent period, the first translations appeared in magazines, newspapers, and websites. The first translation in this context was dated 2009, followed by a translation published in a magazine in 2013. Four translation attempts were also identified on various social media platforms on the internet. On the other hand, three attempts at radio and television interpretations have been observed.

Indeed, after the first full-text Zazaki translation of the Quran was published in 2014, two more translations were published in 2016 and 2022, and a commentary on short suras was also published in 2020.

In addition, it was found that three more translations, which were started in 2008, 2010, and 2012 and completed, have not yet been published.

An examination of the available translations reveals that, in general, there is no uniformity of alphabet and spelling in Zazaki publications, and specifically in

translations of the Holy Quran. There are significant differences in alphabet and spelling between translations, and while efforts to standardize Zazaki continue, problems in this area persist.

While some translations prefer a more general language so that readers in every region can understand them easily, in some translations, local speech characteristics are reflected in the translation, and local spelling features are noticeable.

Zazaki, spoken across a relatively large geographical area, is divided into three main regions. However, the differences between these three regions do not go beyond dialectal variations within the language itself. When examining the first Zazaki translations of the Quran in terms of dialectal preferences, we see that two distinct regional varieties of Zazaki come to the fore. Of the four translations available, two were done in the Diyarbakır dialect of Zazaki, and two in the Bingöl dialect. It can be said that all four translations are understandable throughout the entire geographical area where Zazaki is spoken.

For a translation to be competent, the translator must be proficient in both the source and target languages. Knowledge of the source language is essential for beginning a translation. It is unreasonable to expect someone who does not know the source language to undertake any translation work from that language.

Knowing a language basically means having the ability to understand and express oneself. To understand, one must have a good knowledge of the source language, and to express oneself, one must have a good knowledge of the target language. Understanding a language means comprehending what one reads and hears in that language, while expressing oneself means being able to express what one wants to say in writing and orally.

However, it is observed that some of the Zazaki translations of the Quran were made by people who did not know Arabic. The main reason for this is understood to be the need for a Zazaki translation of the Quran and the translator's sense of responsibility and well-intentioned efforts to serve their native language by producing Zazaki texts.

Looking at the reasons for the Zazaki translations of the Quran, it is seen that some of them were made with emotional motives to serve the Zazaki language, with the feeling that there should be a Zazaki translation, while others were made for the purpose of guidance, out of a sense of responsibility imposed by faith. Indeed, there is also a social demand for Zazaki translations.

On the other hand, despite all the spelling, dialect, and accent issues, the fact that Zazaki translations do not require footnotes or parenthetical explanations shows that Zazaki has sufficient experience for Quran translations. This is encouraging for the Zazaki writing experience.

In order for Zazaki translations of the Holy Quran to be made in a more competent and problem-free manner, institutional support and commission work are needed. In this sense, it is thought that a translation commissioned by the Presidency of Religious

Affairs would be much more competent and useful, thanks to both the competent institutional support of the Presidency and its control mechanisms. Furthermore, the support of the Presidency of Religious Affairs is also important in terms of the accuracy of the translation and the text of the Mushaf.

- ¹ Ehmedê Xasi'nin torunu Mehmet Emin Efendi, kendisiyle dedesi hakkında yaptığım görüşmede takibata uğramaktan çekindikleri için dedesinin bir çuval kitabını köyde toprağa gömdüklerini ifade etmişti. O dönemde birçok yerde toprağa gömülen yahut yakılan şahsî kütüphanelerde daha eski dönemlere ait Zazaca eserlerin bulunma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Aile bireylerinin ifade ettiğine göre Xasi, oldukça geniş bir kütüphaneye sahip olup yoğun okumaları olan biriymiş. Mehmet Emin Efendi ile şahsî görüşme notları, Ocak, 2002, Malatya.
- 2 V. Minorsky, *La Domination des Dailamites*, Paris, 1932, 17; Andranik, Tersim (Dersim), Tblisi, 1900, s.161; K. Hadank, *Kurdisch-persische Forschungen von O. Mann Abt. 3 (Nordwestiranisch) IV. Mundarten der Zâzâ, hauptsächlich aus Siwerek und Kor*, Berlin, 1932, s.11-12; Garnik S. Asatrian, "Dimli", <https://www.iranicaonline.org/articles/dimli/>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- ³ Mohsin Sadeki, Ali Muhammed Poştardar, "Moerrefi-yi Derstnevis-i Behşi ez Tercome-yi Deylemî-yi Kur'an-ı Kerim", **Zebanha ve Guyeşha-yi İrani**, S. 19, Tehran.
- ⁴ Ebulfezl b. Şehrdevir Deylemî, Tefsire **Kitabullah**, İslami Şura Meclisi Arşiv Kütüphanesi, 1388, Tahran, Hasan Ensarî ve Sabine Schmidtke, "Zeydiyan-i İnan der Karn-ı Heftom-i Hicri, Sizdehom-i Miladi: Ebu'l-Fezl b. Şehrdevir Deylemî Gilanî ve Tefsires ber Kur'an", Çev. Muhammed Kazım Rehmeti, **Peşam-i Beharestan, Yıl 4, S. 14**, 1390, Tehran.
- ⁵ Ebulfezl b. Şehrdevir Deylemî, **Tefsir-i Kitabullah**, İslami Şura Meclisi Arşiv Kütüphanesi, 1388, Tahran, Hasan Ensarî ve Sabine Schmidtke, "Zeydiyan-i İnan der Karn-ı Heftom-i Hicri, Sizdehom-i Miladi: Ebu'l-Fezl b. Şehrdevir Deylemî Gilanî ve Tefsires ber Kur'an", Çev. Muhammed Kazım Rehmeti, **Peşam-i Beharestan, Yıl 4, S. 14**, 1390, Tehran.
- ⁶ Müftü Molla Ehmedê Xasi (Ahmed Hasi), 1866'da Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğmuş, babası Molla Hasan'dan ve Hezan'da Molla Mustafa Hatib'den ders aldıktan sonra Diyarbakır Mesudiye Medresesinde eğitim görmüş ve hş. 1320'de icazet almıştır. Bir süre imamlık ve müderrislik yaptıktan sonra Lice müftüsü olarak atanmıştır. Xasi, 1951'de Lice'de vefat etmiştir. İbrahim Dağılma, *Ahmedê Xasi'nin Hayatı ve Mevlid Adlı Eserinde Tema*, **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi**, S.1, 2015, s. 124.
- ⁷ Ehmedê Xasi, **Mewlidê Nebiyu'l-Qureşî**, Haz. Muhammed Mahfuz Özdemir, Elmektebetu'l-İslamiye, Diyarbakır 1406, s. 6.
- ⁸ Müftü Molla Osman Esad Efendi, 1852 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde dünyaya gelmiş, Siverek Müftüsü Zülfükar Efendiden ders almış ve 1882'de icazet almıştır. Anadili Zazacanın yanı sıra Arapça, Farsça Kürtçe ve Türkçe bilen Osman Esad Efendi, bir dönem imamlık ve müderrislik yaptıktan sonra Siverek müftülüğü yapmış ve 1928'de Siverek'te vefat etmiştir. Ahmet Kırkan, **Biyışa Pêxemberi Ya Osman Esad Efendî**, Vate Yayınları, İstanbul, 2018, s. 83.
- ⁹ Osman Efendî, **Biyışa Pêxemberi**, Hêvî, s.24, Ahmet Kırkan, "Kur'an-ı Kerim'in Kürtçe Tercümelere ve Zazaca İlk Kur'an-ı Kerim Tercümesinin Dilbilimsel Analizi", **Artuklu Akademi**, 2020/7, s. 11.

- ¹⁰ Abdullah Narin, **Mewlidê Nebi**, Vir Yayınları, İstanbul 2021, s.6)
- ¹¹ Mela Ebdulqadirê Muşeki, **Mewlidê Nebi**, Vir Yayınları, İstanbul 2020, s.24
- ¹² Mela Kamilê Pucği, **Diwan**, Vir Yayınları, İstanbul 2020, s.42.
- ¹³ Mela Muhammedê Kavari, **Risaleyê Kavari**, Vir Yayınları, İstanbul 2023, s.140.
- ¹⁴ Mela Aziz Beki, **Diwon Cebexçuri**, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s.68.
- ¹⁵ Mela Faruq Baynal, **Diwanê Arçugi**, Vir Yayınları, İstanbul 2021, s.64.
- ¹⁶ Mela Orhan Sekaronij, **Siyerê Nebi**, Vir Yayınları, İstanbul 2023, s. 82-84.
- ¹⁷ Xeribêzeman, <https://zazakikuran.blogspot.com/>, <https://zazakivate.blogspot.com/>, Erişim Tarihi: 06.05.2025.
- ¹⁸ İbrahim Dağılma, “Zazaca Kur’an-ı Kerim Meal Çalışmaları ve Feqî Çolig’in Tefsirê Qurone Kerim Zazaki Adlı Çalışması”, **Kur’an ve Dil İlimleri**, 2021, s. 349-361.
- ¹⁹ Yusuf Arifoğlu yazıları, <https://bangaheq.com/yusuf-arifoglu-tr-1153.htm>, Erişim Tarihi: 11.05.2025; İbrahim Dağılma ile yapılan kişisel görüşme notları, 11.05.2025.
- ²⁰ <https://x.com/zazakimeal?s=11> , www.zazakivaj.com (Erişim Tarihi: 01.05.2025)
- ²¹ İbrahim Dağılma, “Zazaca Kur’an-ı Kerim Meal Çalışmaları ve Feqî Çolig’in Tefsirê Qurone Kerim Zazaki Adlı Çalışması”, **Kur’an ve Dil İlimleri**, 2021, s. 349-361.
- ²² <https://www.youtube.com/@Zazacakuranmerkezi> (Erişim Tarihi: 03.05.2025)
- ²³ <https://www.youtube.com/@Zazacakuranmerkezi>(Erişim Tarihi: 03.05.2025)
- ²⁴ Ahmet Kırkan ile yapılan kişisel görüşme notları, 06.05.2025
- ²⁵ Ahmet Kırkan, **Zazacanın Fonolojisi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2024.
- ²⁶ İbrahim Dağılma ile yapılan kişisel görüşme notları, 11.05.2025.
- ²⁷ <https://rehber.bingol.edu.tr/personel/?p=e89de4d9-f2d4-45d8-a6bb-5abb77f92d05>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- ²⁸ İbrahim Dağılma ile yapılan kişisel görüşme notları, 11.05.2025.
- ²⁹ <https://trtkurdi.com.tr/remezan/tefsira-qurane>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- ³⁰ Hasan Tanrıverdi ile yapılan kişisel görüşme notları, 15.05.2025.
- ³¹ İbrahim Dağılma, “Zazaca Kur’an-ı Kerim Meal Çalışmaları ve Feqî Çolig’in Tefsirê Qurone Kerim Zazaki Adlı Çalışması”, **Kur’an ve Dil İlimleri**, 2021, s. 349-361, Ahmet Kırkan, Kur’an-ı Kerim’in Kürtçe Tercümelere ve Zazaca İlk Kur’an-ı Kerim Tercümesinin Dilbilimsel Analizi, **Artuklu Akademi**, 7 /2) 2020, Anadolu ajansı haberi, tek tek eserleri, Bilal Durgun ile yapılan söyleşi: <https://www.bingolonline.com/yazdir/haber/48710.html>
- ³² Mehmet Şanlı, <https://www.zazaki.net/haber/sar-mem-zindan-de-nwes-o-1523.htm>
- ³³ Roşan Lezgin, Mealê Kırdî: Quranê Kerim Bı Zazaki, Roşna Yayınları, Diyarbakır, 2022, s. 7-8, Roşan Lezgin, Zazaki Kuran Meali ve İncil Çevirisi, <https://www.zazaki.net/haber/zazak-kuran-meali-ve-incil-cevirisi-2853.htm>, Erişim Tarihi: 08.05.2025.
- ³⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=8pkrKLQhAew&list=PL57SDBeK2b2TRxOXJ3OtdxuWmH9qG4dfL>, <https://apps.apple.com/tr/app/quranakurd%C3%AE/id1561202464?l=tr>, <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.cyberistanbul.quran&gl=TR&pli=1> Erişim Tarihi: 25.05.2025
- ³⁵ İbrahim Dağılma, **Tefsirê Sureyanê Kılman**, Kelhaamed Yayınları, İstanbul, 2020.
- ³⁶ İbrahim Çiçek ile yapılan şahsi görüşme notları, 12.05.2025.
- ³⁷ İbrahim Çiçek ile yapılan şahsi görüşme notları, 12.05.2025.
- ³⁸ Yusuf Tay ile yapılan şahsi görüşme notları, 12.05.2025.
- ³⁹ Yusuf Tay ile yapılan şahsi görüşme notları, 12.05.2025.
- ⁴⁰ Ahmet Kırkan ile yapılan şahsi görüşme notlarından, 13.05.2025.